

אתגרי האנרגיה של מצרים והשלכותיהם המדיניות סביב המלחמה בעזה

השגריר (בדימוס) מיכאל הררי

תובנות בתחום הגאו-אנרגיה, מס' 2, 8 באפריל, 2024

תקציר: ההתפתחויות במזרח הים התיכון בעשור האחרון הציבו את מצרים במקום מרכזי במערך שיתוף הפעולה האזורי מבחינה אנרגטית ומדינית-אסטרטגית. גילויי הגז במימיה הכלכליים של מצרים, השקעות משמעותיות מצד הממשל המצרי במגזר האנרגיה, הקמתו של פורום הגז האזורי (ינואר 2019) ומיקומו בקהיר ושני מתקני ההנזלה שכבר קיימים במדינה (באידיקו ובדמיאט), כל אלו ניבאו טובות לשאיפתה של מצרים להיות האב האזורי ליצוא גז. גם יצוא הגז מישראל למצרים תרם לביטחון האנרגטי של מצרים, הן באספקת חשמל באופן סדיר למשק המקומי והן בייצוא של חלק משמעותי שלו לאירופה תמורת מטבע חוץ יקר וחיוני מאד לקופה המצרית.

הבעיות החלו, או ליתר דיוק הוחרפו בקיץ 2023 עת השלטונות נאלצו לבצע הפסקות חשמל יזומות כתוצאה מדרישה רבה לחשמל עקב גלי החום הרבים. זאת ועוד, גם בחינת הנתונים של גילויי הגז במדינה לא בישרו טובות. שדה הגז ZOHR, שחברת האנרגיה האיטלקית ENI הכריזה על גילוי ב-2016, והוכתר כגדול ביותר במזרח הים התיכון, התברר כקטן הרבה יותר. ההערכות כיום נוקבות בסדר גודל של כ-11 TCF, כשליש מהכמות שהוכרזה עם גילוי. בכך גודלו דומה לזה של תמר, וקטן מזה של לויתן. גילוי נוסף שהתברר כמאכזב היה גם של השדה ORION.

המלחמה בעזה גרמה להכבדה נוספת על משק האנרגיה וקופת האוצר בקהיר. עקב הפיכתה של מצרים ליצואנית אנרגיה (מ-2019), התלות שלה ביבוא גז מישראל גדלה. כמויות הגז המיוצאות מישראל עלו מאז 2020. על-פי נתונים בשנת 2022 ישראל ייצאה למצרים כ-5.8 BCM ונראה שעד סוף 2023 גדלו מעט כמויות הגז המיוצאות למצרים. לאחרונה אישר משרד האנרגיה להגדיל את היצוא מתמר והצפי לביצוע יהיה החל ממחצית השנה הבאה.

גם ההחלטה להשבית את פעילותו של שדה תמר עם פרוץ המלחמה הכניסה את המצרים לבעיות קשות, שכן מעבר לפגיעה באספקת הגז למשק המצרי,

לא ניתן היה לייצא גז מונזל לאירופה, מה שהחמיר עוד יותר את המצב הכלכלי במדינה. חידוש פעילותו של תמר במחצית נובמבר שחררה אנחת רווחה בקהיר, כמו גם בישראל כמובן.

נוסף לכל הצרות, שהמלחמה בעזה הביאה בכנפיה, הרי שהתגייסותם של החותמים בתימן לעזרת החמאס הביאה למעשה לירידה דרסטית בתעבורתן של ספינות דרך תעלת סואץ, שפירושה פגיעה נוספת ומשמעותית באחד ממקורות ההכנסה המשמעותיים של מצרים.

סיכום ביניים של מערכת היחסים בין ישראל ומצרים בתחום האנרגיה מעלה, שהיצוא מישראל מהווה מרכיב חיוני, הן למשק האנרגיה הפנימי במצרים והן ליצואו לשווקים חיצוניים, כאירופה ואף לתורכיה (זה האחרון מוערך בכמיליארד דולר לשנה!). זה מאפשר לממשל המצרי לקבל תמורה חשובה ביותר במטבע חוץ. יצוין שלאחרונה מצרים הגיעה לסיכום עם קרן המטבע, שמקל מעט על החזר החובות העצום שלה. כך גם מול האיחוד האירופי. זה האחרון, שמודע לחשיבות הרבה בשמירה על היציבות במצרים, הפשיל שרווליו. נשיאת הנציבות אורסולה ואן-דר ליין הודיעה על חבילת סיוע בהיקף של 7.4 מיליארד אירו, שנועדה "לסייע בהתמודדות עם בעיית ההגירה ועל מנת להגדיל את היקף יצוא הגז ממצרים לאירופה".

הרחבתם של יחסי המסחר, ובעיקר האנרגיה, בין מצרים וישראל חיובית ביותר וחשובה לחיזוק מערכת היחסים האסטרטגית בין שתי המדינות. לישראל אינטרס ברור בשמירה על היציבות במדינה, ובהעמקת היחסים לתחומים רבים ככל שניתן, ובמיוחד זה האסטרטגי מאז גילווי הגז במימי הים התיכון. זה מתווסף למפגש האינטרסים האסטרטגי הרחב יותר בין שתי המדינות בשנים האחרונות, ולשיתוף הפעולה ההדוק והמוצלח בין המערכות, המדינית והביטחונית, כולל בדרגים הבכירים ביותר.

המלחמה הנמשכת בעזה, ובעיקר החשש המצרי מפני כוונה ישראלית "לדחוף את רצועת עזה לפתחה של קהיר" העכירו את האמון ששרר בין שתי המדינות, והוסיפו מתח בצמרת הביטחונית והמדינית. הפעולה הצפויה ברפיח, כפי הנאמר בהצהרות חוזרות ונשנות כולל עימות בנושא עם וושינגטון, מדירה שינה מעיני הממשל המצרי. החשש הכבד הינו מפני החרפה ניכרת במשבר ההומניטרי השורר ממילא ברצועה, שעלול להביא לניסיונות מצד התושבים הפלסטינים לחצות את הגבול לסיני. גם היעדר בהירות ביחס למדיניות הישראלית לגבי "היום שאחרי" והחשש מפני כאוס והקצנה ברצועת עזה, באופן שעלול להשליך על מצרים גופא, מחריפים את סימני השאלה בקהיר ביחס למדיניות הנדרשת מול ישראל.

חשוב להדגיש, כי בקהיר מבקשים להביא לסיום המלחמה, אולם לא באופן שמייצר הישגיות לחמאס. מהבחינה הזו, מדובר במפגש אינטרסים אסטרטגי מן המעלה הראשונה בין ישראל ומצרים. אולם, אי הבהירות ביחס למדיניותה של ישראל סביב "היום שאחרי" מקשה עד מאד לגבש מדיניות נהירה דיה וקונסטרוקטיבית בקהיר. חמור מכך, אמירות ישראליות קיצוניות וחסרות אחריות, כולל מפי דרגים מיניסטריאליים, ביחס לכוונותיה של ישראל ברצועה מעצימות עד מאד את החשש בקהיר. מובנת על כן הפעלתנות הקדחתנית המצרית להביא לעסקה לשחרור חטופים שתלווה בהפסקת אש זמנית. תקוותם, שהפוגה מעין זו תתארך ותעמיק ותביא אולי אף לסיומה של המלחמה.

האם מערכת היחסים הענפה וההדוקה בתחום האנרגיה, כפי שתיארתי לעיל, מסייעת למתן את המתחים המתגלעים בעקבות המלחמה? התשובה להערכתי חיובית. ברור על-כן האינטרס ההדדי להותירה על כנה, ואף להעמיקה. בה בעת, יש להניח שבקהיר חוששים שהתלות המצרית בגז מישראל, והמצב הכלכלי החמור במדינה, עלולים לעודד גורמים בישראל לנקוט במדיניות שתנצל את תמונת המצב הזו, למשל, כדי להביא להגירתם (אף אם באופן זמני) של פלסטינים מרצועת עזה לשטח מצרים. בקהיר זעמו במיוחד על דיווחים למיניהם מהחודשים האחרונים שככל הנראה מבוססים למדי, לפיהם ישראל פעלה כדי להקל ואולי אפילו למחוק חובות חיצוניים של מצרים תמורת נכונות מצידה לקלוט פלסטינים בתחומה. זכורים דבריו של הנשיא סיס, בעת שניצב לצידו של הקנצלר הגרמני, במהלך ביקור שקיים בקהיר לפני מספר חודשים, בהם הזהיר ש" 105 מיליון האזרחים המצרים לא יאפשרו מהלך מעין זה".

כך או כך, ברור שגילווי הגז במזרח הים התיכון, לצידן של התפתחויות נוספות (האביב הערבי למשל), סייעו עד מאד לארכיטקטורה האזורית, המרשימה יש לומר, שנארגה בשנים האחרונות באזור. לישראל אינטרס ברור בשימורה, כולל של מקומה המרכזי של מצרים בתוכה. חשיבותו של פורום הגז האזורי, מסגרת אזורית ראשונה מסוגה שלמעשה נולדה מתוך מפגש אינטרסים משותף של המדינות החברות בה, רבה מאד. הפורום מתנהל בזהירות, ומנסה לגבש שיתופי פעולה בין החברות הפועלות באזור. מפגשים בדרג פוליטי, בעיקר של שרי האנרגיה, מתקיימים באופן סדיר. כידוע, גם הרשות הפלסטינית חברה בו, והשתתפותה התקבלה בזמנו ללא התנגדות ישראלית. לבנון הוזמנה גם כן להצטרף, אף שמובן היה כי לא תוכל להיענות בחיוב, למרות עניינה הברור בכך. מאז עלו רעיונות נוספים כיצד ניתן אולי לשתף את לבנון, מה ששב ומדגיש את חשיבותם של התהליכים האזוריים שהתפתחו באזור, שעשויים לתרום ליציבות האזורית. זאת במיוחד, לאחר ההסכם הימי בין ישראל ולבנון (אוקטובר 2022) ולמרות הלחימה הנמשכת בין ישראל והחיזבאללה מאז ה- 8 באוקטובר.

לישראל, ולחברות האנרגיה הנוגעות בדבר, אינטרס ברור – מדיני וכלכלי – לשמר את שיתוף הפעולה המוצלח בין שתי המדינות בתחום האנרגיה, ואף להעמיקו. ישראל צריכה להשתמש בגורם חיוני זה, שכאמור ממלא תפקיד ממתן, בתבונה ובשום שכל. זה משרת את האינטרסים החיוניים שלה במישור הדו צדדי, הישראלי – מצרי, כמו גם זה האזורי. בנסיבות הנוכחיות, של הצינה העמוקה במערכת היחסים בין ישראל ותורכיה, המערך האזורי בדגש על מצרים והמדינות ההלניות, מקבל משנה חשיבות. ההפשרה ביחסי אנקרה – קהיר, שמתנהלת לפי שעה בהצלחה, הינה חלק ממדיניות תורכית, רחבה יותר, לנסות וליישר את ההדורים עם חלק מן השחקנים עימם נהגה להתעמת בשנים האחרונות. בטווח הזמן המתקדם, שלאחר תום המלחמה בעזה, ישראל ותורכיה תצטרכנה לנסות לשוב למתכונת יחסים סבירה. כך או כך, מערכת היחסים האסטרטגית על בסיס הסכם השלום עם מצרים מזה 45 שנה מהווה אבן פינה אסטרטגית, הן במישור הדו צדדי והן במישור האזורי. מרכיב האנרגיה תורם לה רבות, ויש לשמר את הדיבידנדים הכלכליים והמדיניים, ועל אחת כמה וכמה בנסיבות הנתונות.

השגריר (בדימוס) מיכאל הררי הוא חוקר בכיר במרכז בס"א, משמש כיועץ בתחומי אסטרטגיה, מדיניות ואנרגיה, מרצה בחוג למדע המדינה במכללת עמק יזרעאל ועמית מדיניות במיתווים.